

DOI [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28\(57\)-27-43](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2024-28(57)-27-43)

УДК 316.482-058.833/.7:355.01

Ващенко Олена Станіславівна,


аспірант, молодший науковий співробітник

відділу психології спілкування

Інституту соціальної та політичної психології

НАПН України.

Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0009-0009-1769-7258>

olena_v8@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Проблема конфліктної взаємодії в сім'ях, особливо в умовах військових дій, є надзвичайно актуальною для сучасної психології, оскільки війна як екстремальна ситуація несе загрозу для психологічного благополуччя людини та цілісності сім'ї. У статті розкривається проблема виникнення та розвитку сімейно-подружніх конфліктів в умовах воєнних дій. Показано, що проблема врегулювання подружніх конфліктів є досить актуальною для розуміння як індивідуального, так і групового функціонування людини в контексті військового конфлікту. Здійснено теоретичний аналіз наукових джерел щодо чинників конфліктної взаємодії подружжя, зокрема з урахуванням впливу зовнішніх (воєнних) та внутрішніх (особистісних) факторів. Встановлено, що війна як надзвичайна, травмуюча ситуація, що загрожує життю людини, порушує її відчуття безпеки на різних рівнях функціонування. Доведено, що умови воєнного конфлікту суттєво підвищують ризики виникнення конфліктів у подружніх стосунках через переживання стресу, тривоги, страху, вимушене роз'єднання родин. Наголошується, що стресові ситуації, пов'язані з війною, можуть призводити до зростання напруги та невпевненості у сімейних взаєминах, поглиблення конфліктів через вплив стресу на подружні стосунки. Охарактеризовано особливості впливу «бойового стресу» на психологічний стан учасників бойових дій та їх наслідки для сімейного функціонування. Визначено, що процес адаптації військовослужбовців до умов мирного життя після повернення з фронту є надзвичайно складним, оскільки військове та мирне мислення й поведінка суттєво різняться, що підвищує ризики конфліктної взаємодії в подружніх парах. Обґрунтовано, що роз'єднаність подружжя через війну, трансформація сімейних ролей, втрати та

травми несуть деструктивний вплив як на подружні стосунки, так і на психологічне благополуччя дітей. Перспективи подальших досліджень вбачаються в емпіричному вивченні соціально-психологічних умов врегулювання подружніх конфліктів в умовах війни.

Ключові слова: сімейно-подружній конфлікт; війна; стрес; батьківство; чинники подружніх конфліктів.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми / Statement of the problem. У наш час проблема врегулювання сімейно-подружніх конфліктів є досить актуальною для розуміння індивідуального, групового функціонування людини. Конструктивне вирішення конфліктів у сімейно-подружніх стосунках завжди виступали важливим завданням для науковців і практиків, дотичних до соціальної психології. В умовах війни зростає ймовірність конфліктної взаємодії у подружніх парах, що несе ризики для самої сімейної системи: конфлікти можуть поглиблюватися або набувають особливих рис через вплив стресу на подружні стосунки. Стрес, тривога, страхи, вимушене роз'єднання родини, пов'язані з воєнними подіями, впливають на взаємини між подружжям та можуть призвести до непорозумінь та ескалації конфліктів. Вивчення чинників виникнення конфліктів у сімейно-подружній взаємодії, в контексті надмірних стресових ситуацій, зокрема в умовах війни, розкриє нові можливості щодо їх попередження та профілактики.

Аналіз (основних) останніх досліджень і публікацій / Analysis of (major) recent research and publications. Психологія конфлікту інтегрує різні наукові підходи: психоаналітичний (А. Адлер, З. Фройд, Е. Фром, К. Хорні, К. Юнг); теорію групової динаміки (К. Левін); соціотропний (У. Мак-Дауголл, С. Сільє); етологічний (К. Лоренц); фрустраційно-агресивний (Л. Берковіч, Н. Міллер); біхевіористичний (А. Басс, А. Бандура); соціометричний (Дж. Морено) та ін. Науковці засвідчують, що конфлікт розглядається в різних сферах функціонування людини (особистісний, професійний, громадській), а також в контексті розвитку особистості, групи, спільноти.

Проблематика сімейно-подружнього конфлікту як соціально-психологічного явища висвітлювалась в численних наукових дослідженнях: вивчення міжпоколінних конфліктів в родинях [1, с. 68–76]; детермінанти сімейних конфліктів [2]. Низка досліджень сімейно-подружніх конфліктів стосується їх розгортання в різних соціальних умовах, як-от трудової міграції [3, с. 59–66]; дистантного проживання [4,

с. 103–116]; ситуації пандемії «COVID19» [5, с. 144–152]. Важливими є результати досліджень, в яких представлено зв'язок між індивідуальними характеристиками особистості та схильністю її до конфліктної взаємодії. Так, у дослідженні Н. Агішевої вказується на те, що акцентуації характеру членів сім'ї можуть стати перешкодою у позитивному вирішенні сімейних конфліктів [6 с. 19–23]. Проте, соціально-психологічні чинники подружніх конфліктів в умовах війни, залишаються недостатньо вивченими, що і зумовило вибір теми для написання цієї статті.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета: визначити соціально-психологічні чинники виникнення та розвитку подружніх конфліктів в умовах воєнних подій.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання:** здійснити аналіз теоретичних джерел з питань конфліктної взаємодії подружжя, та визначити соціально-психологічні чинники сімейних конфліктів в умовах війни.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ / THEORETICAL FRAMEWORK

Психологія конфлікту є досить розробленою темою. Науковці засвідчують про те, що поле конфлікту може проявлятися в різних сферах людини. Динаміка сприймання конфлікту пройшла шлях від його деструктивного трактування до його розуміння як частини соціальної динаміки розвитку групової взаємодії. Теоретичною основою дослідження послугувала загальна теорія та теорія сімейних систем М. Боуена [6], що розглядає сім'ю як систему, взаємодія елементів якої спричиняє процеси згуртованості чи роз'єднання. Формою останнього може виступати конфлікт. У цьому контексті будемо розглядати вплив соціально-психологічних чинників на конфлікти подружжя в умовах війни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань були використанні такі загальнонаукові методи дослідження, як-от теоретичний аналіз, синтез, узагальнення даних наукових джерел.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Теоретичний аналіз наукових джерел показав, що питання конфліктної взаємодії подружжя вивчаються з різних поглядів, враховуючи її внутрішню та зовнішню детермінацію. З погляду внутрішньої детермінації, дослідники звертають увагу на внутрішні

фактори, такі як особистісні характеристики, ставлення, цінності та способи сприйняття конфліктних ситуацій в парі. Внутрішні фактори можуть бути пов'язані з психологічними особливостями кожного з партнерів, їхньою емоційною стабільністю, способами вирішення конфліктів тощо. З погляду на зовнішню детермінацію, дослідники розглядають вплив зовнішніх чинників на конфліктну взаємодію в подружжі. До останніх належить ситуація війни як подія, що загрожує життю людини, травмує її психіку, несе ризики щодо насильницького позбавлення життя. У проаналізованих нами наукових джерелах зазначається, що однією із причин таких порушень є різке зростання стресового навантаження – надмірного та, зазвичай, самотійно непереборного [8]. Вітчизняні науковці зазначають про психологічні адаптаційні стратегії спільноти до наслідків воєнного конфлікту [9]. На думку П. Горнастая внаслідок воєнних подій відбувається колективна травматизація суспільства [10, с. 54–68].

На рівні індивідуального функціонування людини, війна може виступати як гострим, так і хронічним стрес-чинником. Зазвичай воєнна агресія трактується науковцями як така, що змінює життя людини в суспільстві та порушує її звикле функціонування [11, с. 76–82], [12, с. 215–222], [12, с. 199–200]. На думку Т. Титаренко, війна має вплив на психологічне здоров'я людини та несе деструктивні зміни у таких аспектах життя: соціально-психологічному (зниженні здатності до співпраці, співпереживанні, взаємодовіри та довіри до світу); ціннісно-смысловому (зниженні бачення життєвих перспектив, задоволеності повсякденним життям); індивідуально-психологічному (порушенні цілісності, ідентичності, адаптивності, самореалізації) [14, с. 136–142]. Вчені відмічають, що в умовах війни зростають ризики щодо насильницького позбавлення життя, стресу, втрати здатності до саморегуляції, що проявляються у панічних атаках, страху втрати життя та свободи, відчаї та горюванні, переживанні розлуки з близькими та родиною, соціальній ізоляції, вимушеній міграції та еміграції тощо. Також це включає і підвищений ризик посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожних розладів, а також соматичних захворювань [15, с. 748–749]. Таким чином, війна як загроза, порушує почуття безпеки людини на всіх рівнях її функціонування [9], [23, с. 199–200].

Умови війни можуть значно збільшити ризики конфліктної взаємодії у подружніх парах. Стресові ситуації, такі як війна, можуть призвести до зростання напруги та невпевненості в сімейних відносинах. Це може спричинити конфлікти, які поглиблюються через вплив стресу на подружні стосунки. Тому важливим є визначення поняття «стрес», яке

використовується для розкриття широкого колу станів людини, що може виникнути у відповідь на різноманітні екстремальні впливи [16]. Науковці описують стрес, як стан психіки, та організму в цілому, який викликає мобілізацію функціональних резервів на подолання загрозливих впливів. Характерною ознакою психічного стресу є відповідний стан організму, що виникає як відгук на взаємодію із загрозливим середовищем, формує стан напруження внаслідок сприйняття людиною загрози, що неможливо перебороти засобом звиклих адаптивних реакцій. Науковці наголошують, що у ситуації стресу звикла адаптивна реакція людини є недостатньою для нормалізації її стану [17]. В умовах воєнних подій відбувається інтенсивний вплив на фізичний, психоемоційний стан військовослужбовця, що зумовлює отримання ним «бойового стресу», який виявляється у зниженні почуття психологічної безпеки, виникненні неспецифічних психологічних проявів, та може призвести до деформації особистості [18]. «Бойовий стрес» може спричиняти військовим почуття роздратованості, тривоги, агресії, втоми та ізольованості. Ці емоції можуть впливати на їх здатність до спілкування та взаємодії з близькими, включаючи подружні стосунки. У роботах О. Кокуна, І. Пішко, Н. Лозінської розкриваються стресогенні чинники бойової діяльності, що можуть зумовити виникнення у військовослужбовців посттравматичний стресовий розлади [19, с. 143–150]. Стресові чинники учасників бойових дій можуть включати в себе різні складові, які можуть викликати психологічний стрес і травму. До найпоширеніших стресових чинників для учасників бойових дій можна віднести: смерть побратимів, небезпека для власного життя, ізоляція, полон, життя в фронтових умовах, поранення, досвід ліквідації ворогів та ін. [20, с. 39–54]. Науковці зазначають, що цей досвід важко пережити учасникам бойових дій та призводить до психологічного напруження в родинях військових. Прагнення військовослужбовця позбутися стресових переживань може призвести до зловживання психоактивними речовинами та алкоголем, що може посилити конфлікти в подружніх стосунках [21]. У дослідженнях науковців наголошується на важливості розмежування реакцій людей на стрес – «підпадання під стресові події» та «відповіді» на ці події (A. Crosswell, & K. Lockwood) [22]. На нашу думку таке розмежування може надати більше інформації про стани людей в умовах війни, що для вивчення конфліктної подружньої взаємодії є надзвичайно важливим.

Вартує зауважити, що дослідження стресу в умовах війни мають відношення не лише до тих, хто безпосередньо брав участь в бойових діях, а й до мирного населення. Зазначається, що щоденні стресори війни, можуть стати загрозою для психологічного добробуту цивільного

населення, а їхні наслідки впливають на здатність людей ефективно опанувати життєві події [23, с. 7–16]. Результати досліджень вказують на ризики розвитку ПТСР у військових та його зв'язок із порушеннями сімейного функціонування, що в свою чергу, має свій вияв у поведінкових девіаціях – їхніх дітей. Науковці фіксують випадки підвищення станів тривоги, депресії, поведінкових розладів у дітей з сімей учасників бойових дій (R. Rosenheck, A. Fontana) [24, с. 731–742].

До того ж адаптація учасників бойових дій до умов мирного життя розглядається дослідниками як чинник подолання конфліктів у сім'ї. Військовослужбовці, які повернулися до мирного життя у свої родини, є чутливими до «сигналів» мирного життя, а їхні родини – до тих змін, які прийшли у їхнє сімейне життя. Така ситуація посилює соціальні виклики нового, повоєнного етапу сімейно- подружнього життя. За таких умов сім'я військовослужбовця стає місцем реадаптації, реабілітації, ресоціалізації. Дослідники пишуть про готовність сімей до таких викликів – підтримки відновлювальних процесів для військових. Особливості впливу психологічного стану військовослужбовців на сімейне життя вивчали Н. Дідик [25, с. 41–56], також у наукових роботах Т. Пашко розкриваються психологічні особливості зміни самосвідомості жителів Донецької та Луганської областей в часи воєнного конфлікту (в період проведення АТО – антитерористичної операції 2014–2018 рр.) [12, с. 215–222].

Період повернення учасника бойових дій до мирного життя є викликом для сім'ї. Це може бути складним процесом і вимагати зусиль щодо зміни способу мислення військового, яке в умовах мирного життя трактується як «деформація». Українські вчені Г. Циганенко, О. Кухарук пропонують звернутися до досліджень – Дж. Мунро, який описав «вісім навичок, які необхідні для виживання в бою, але які роблять цивільне життя складнішим». [26, с. 24–39]. Ці навички характеризують бойове мислення-, вони можуть бути корисними у воєнний час, але можуть створювати проблеми у цивільному житті. Перша – «надмірна турбота про безпеку» та постійна готовність до бою: у воєнний час готовність до дії є критичною, але в цивільному житті надмірна пильність може створювати напругу та конфлікти з іншими. Друга – «довіра тільки до своїх»: у воєнний час довіра може бути обмеженою лише своїми соратниками, оскільки це може бути критично для виживання. Однак у цивільному житті надмірна недовіра та підозрілість можуть призвести до непорозумінь та ізоляції. Третя – «відданість меті, виконання наказу є головним завданням на війні»: у військовому контексті завдання зазвичай формується зверху, і військовий зобов'язаний виконати їх без питань. У цивільному житті людям доводиться самостійно формулювати свої цілі, приймати рішення

та розв'язувати проблеми. Це може бути складним завданням, оскільки вимагає внутрішньої мотивації, самодисципліни та уміння приймати ризиковані рішення. Важливо розвивати навички самостійного аналізу, планування та саморозвитку для досягнення поставлених цілей у цивільному житті. Четверта – «одноосібне ухвалення рішення». У військовому контексті зазвичай існує чітка ієрархія, де командир ухвалює рішення, яке потім виконують підлеглі без заперечень. Це може забезпечувати швидкість та ефективність дій у критичних ситуаціях, але також може обмежувати можливості для творчого мислення та ініціативи. У цивільному житті процес ухвалення рішень часто ґрунтується на співробітництві та колективному вирішенні проблем. Важливо враховувати різноманітні точки зору, обговорювати альтернативні варіанти та ухвалювати рішення, яке враховує потреби та інтереси всіх сторін. П'ята – «бути завжди готовим до бою»: у воєнний час готовність до дії є критичною щодо будь якої загрози, але в цивільному житті конфліктна ситуація потребує час для зауваження «за та проти», у конфліктній взаємодії можуть виграти обидва учасника конфлікту. Шоста – «непередбачуваність та контролювання витоку інформації». Цілком зрозуміло, що непередбачуваність і контроль інформації є важливими аспектами для виживання в зоні воєнних дій. Проте, у цивільному житті ці навички можуть створювати напругу та конфлікти у взаєминах. У повсякденному житті важливо знайти баланс між непередбачуваністю та відкритістю у спілкуванні. Часто відкритий обмін інформацією та взаєморозуміння між подружжям можуть сприяти розв'язанню конфліктів та покращенню взаємин у сім'ї. Сьома – «контролювання емоцій». В умовах війни емоційні реакції на події можуть зашкодити безпеці військового. В умовах цивільного життя відсутність проявів емоцій та їх розуміння, навпаки, можуть призвести до комунікативних утруднень та можуть стати перешкодою у спілкуванні. Восьма – «небажання говорити про війну». Учасники бойових дій мають справу з важкими рішеннями. Спогади мають травмівний досвід, можуть викликати негативні емоції, агресивні реакції. Конфлікти під час процесу адаптації військовослужбовців до цивільного життя можуть мати причини, пов'язані з груповою взаємодією та стосунками в різних соціальних групах (однією із яких є сім'я) зазначається в дослідженнях [26, с. 24–39]. У цьому контексті розглядаються питання розробки програм відновлення та реабілітації для тих, хто повернувся з фронту в мирне життя та для членів їхніх сімей [25, с. 41–56].

У дослідженні І. Шинкаренка зазначається, що у функціонуванні української родини у воєнний період проявляється послаблення захисної

функції сім'ї (матеріальної, психологічної), порушення адаптивних механізмів та стресостійкості сімей до впливу кризових явищ, що супроводжується ускладненням батьківсько-дитячих стосунків, нестабільністю планування майбутнього в умовах воєнного часу; зниженням стану здоров'я членів родини [27 с.550–557]. Одним з чинників подружніх конфліктів є те, що внаслідок воєнних подій може відбутися роз'єднання родини. Тривала відсутність чоловіка призводить до трансформації ролей у сім'ї. За таких умов відбудеться перерозподіл ролей: на жінок ляже відповідальність за прийняття повсякденних рішень щодо домогосподарства, виховання дітей, фінансових питань. Тож повернення чоловіка в систему взаємостосунків може спричинити ускладнення в спілкуванні та бути причиною конфліктів. Через тривалу відсутність батька діти втрачають емоційний та фізичний контакт з батьком і, як наслідок, це може призвести до порушення зв'язку між ними. Після возз'єднання сім'ї можуть спостерігатися труднощі у взаєминах. В ситуації, коли мати була єдиним піклувальником протягом тривалого часу, дитина може демонструвати неприязнь, навіть ворожість до батька після його повернення. При роз'єднанні родини – сім'я в цілому намагається бути автономною. У дітей з'являються додаткові обов'язки через відсутність батька, що зумовлюють формування у них більш зрілої і незалежної позиції. За таких умов посилюються суперечки щодо проблем, пов'язаних з дисципліною, неприйняттям влади батька після тривалої його відсутності. Загалом у сім'ї знижується здатність до конструктивного вирішування протиріч. Таким чином, відсутність одного з батьків може негативно позначитися на сімейних стосунках, психологічному благополуччі дітей та викликати стресові розлади. Процес возз'єднання є не менш стресовим для подружніх стосунків, ніж роз'єднання (V. Hogenkamp, C. Figley) [28, с. 148–165].

ВИСНОВКИ / CONCLUSIONS

У статті розкривається поняття «сімейно-подружнього конфлікту», а також вплив стресу, викликаного воєнними подіями, на подружні стосунки. Особлива увага приділяється впливу зовнішніх чинників, зокрема, воєнних подій на сімейні взаємини, їх конфліктність у сімейно-подружній взаємодії. Війну розглянуто як кризову ситуацію, яка призводить до серйозних руйнувань у психосоціальній сфері особистості. Роз'єднаність подружжя та членів сімей через війну може призвести до серйозних проблем у подружніх стосунках та психологічному благополуччі дітей. Відсутність одного з батьків може викликати в дітей відчуття втрати, посилення стресу та напруження в сім'ї, перерозподілу обов'язків

та трансформації ролей. Війна є викликом для членів родини учасника бойових дій. Перехід військових з бойових умов до цивільного життя може бути складним і викликати психологічне напруження як у самого військового, так і в його родині. Військові звичаї, ритуали, стратегії виживання та способи мислення, що сформувалися під час служби, можуть бути несумісними з мирним цивільним життям. До соціально-психологічних чинників, що призводять до подружніх конфліктів віднесено: психологічне напруження, проблеми пов'язані з комунікацією, втратами та травмами, непорозумінням, втратою спільних цілей та ін.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі / Prospects for further research in this direction. Перспективою подальших досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні соціально-психологічних умов врегулювання подружніх конфліктів в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- [1] Т. Ф. Алексеєнко, «Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків та дітей у теорії поколінь», *Педагогіка і психологія*, № 3, с. 68–76, 2018. [Електронний ресурс].
Доступно: http://193.160.227.82:8100/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=3129&shelfbrowse_itemnumber=3500 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [2] Р. П. Федоренко, *Психологічний аналіз подружніх взаємин на різних стадіях функціонування сім'ї*. Луцьк, Україна: Вежа-Друк, 2022. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21448> Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [3] Г. Д. Ляльчук, «Зміна відношення батьків до різних сторін сімейного життя як одна з передумов деструкції родинних зв'язків у сім'ях трудових мігрантів», *Київський науково-педагогічний вісник*, № 4, с. 59–66, 2015. [Електронний ресурс].
Доступно: http://knopp.org.ua/file/04_2015.pdf Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [4] Г. С. Венгер, «Психологічні особливості ролевих стосунків у дистантних сім'ях», *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, № 27, с. 103–116, 2015. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_27_11 Дата звернення: Січ. 05, 2024.

- [5] І. В. Розіна, Н. В. Мунтян, «Психологічні особливості конфліктів в молодій сім'ї під час пандемії», на *II Всеукр. наук. інтернет-конф. Актуальні проблеми сучасної психології*. Одеса, 2021, с. 144–152. [Електронний ресурс].
Доступно: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13127>
Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [6] Н. К. Агишева, «Супружеские конфликты и способы их разрешения», *Международ. медицинский журн. Харьковская медицинская академия последипломного образования*, № 2, с. 19–23, 2006.
- [7] В. Murray, *Family Therapy in Clinical Practice*. New York, NY: Jacob Aronson, 1978.
- [8] Л. Н. Юр'єва, С. Г. Носов, А. І. Мамчур, А. Е. Ніколенко, В. В. Огоренко, А. А. Дукельський, Т. І. Шустерман, Н. А. Єрчкова, *Діагностика, корекція і профілактика кризових станів у учасників військових конфліктів*. Київ, Україна: Наука, 2017.
- [9] Л. М. Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков, *Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації*. Кропивницький, Україна: Імекс-ЛТД, 2019.
- [10] П. П. Горностай, «Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології», *Проблеми політичної психології*, № 7, с. 54–68, 2018. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2018_7_6 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [11] Л. М. Коробка, «Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження», *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, № 4, с. 76–82, 2015. [Електронний ресурс].
Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_15 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [12] Т. А. Пашко, «Психологічні особливості змін у самосвідомості мирного населення зони АТО», у *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції*; В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман, Ред. Старобільськ, Україна: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017, с. 215–222. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://is.gd/2jNNyb> Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [13] T. S. Betancourt, «The intergenerational effect of war», *Journal of the American Medical Association, Psychiatry*, vol. 72(3), p. 199–200, 2015. [Online]. Available: <https://is.gd/9vuzMF> Application date: January 05, 2024.

- [14] Т. М. Титаренко, «Як допомогти свідкам і учасникам травматичних подій: горизонти соціально-психологічної реабілітації», *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, № 4, с. 136–142, 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/106647/1.pdf> Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [15] A. Jawaid, M. Gomolka, A. Timmer, «Neuroscience of trauma and the Russian invasion of Ukraine», *National Library of Medicine*, № 6(6), р. 748–749, 2022. [Online]. Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35437314/> Application date: January 05, 2024.
- [16] І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тимченко, *Психологія екстремальної діяльності*. Харків, Україна: НА НГУ, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/posib_psykholohiia_ekstr_diiialn_2016.pdf Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [17] О. Л. Туриніна, *Психологія травмуючих ситуацій*. Київ, Україна: ДП Вид. дім «Персонал», 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog_travm.pdf Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [18] І. І. Приходько, «Система профілактики та контролю бойового стресу у військовослужбовців», *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія*, № 1, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_1_13 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [19] О. М. Кокун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська, «Стресогенні чинники бойової діяльності, що зумовлюють виникнення у військовослужбовців посттравматичних стресових розладів», *Проблеми екстремальної та кризової психології*, № 22, с. 143–150, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12526/1/%D0%9D%D0%A3%D0%A6%D0%97.pdf> Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [20] C. R. Figley, *Traumatic stress: The role of the family and social support system*. New York: Brunner/Mazel, 1986. [Online]. Available: <https://is.gd/UWUZBD> Application date: January 05, 2024.
- [21] Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова, *Охорона психічного здоров'я в умовах війни*. Київ, Україна: Наш формат, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/yn61LT> Дата звернення: Січ. 05, 2024.

- [22] A. D. Crosswell, K. G. Lockwood, «Best practices for stress measurement: How to measure psychological stress in health research», *Health Psychology Open*, vol. 7, no. 2, 2020. <https://doi.org/10.1177/2055102920933072> Application date: January 05, 2024.
- [23] K. Miller, A. Rasmussen, «War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks», *National Library of Medicine*, № 70(1), pp. 7–16, 2010. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.09.029> Application date: January 05, 2024.
- [24] R. Rosenheck, A. Fontana, «Transgenerational effects of abusive violence on the children of Vietnam combat veterans», *Journal of Traumatic Stress*, № 11(4), pp. 731–742, 1998. [Online]. Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9870224/> Application date: January 05, 2024.
- [25] Н. Ф. Дідик, «Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО», *Український психологічний журнал*, № 1, с. 41–56, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://lib.iitta.gov.ua/711671/1/2041-57.pdf> Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [26] Г. В. Циганенко, О. Ю. Кухарук, «Соціально-психологічне осмислення конфліктів між цивільними та військовими в ході групової взаємодії», *Проблеми політичної психології*, № 4, с. 24–39, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2016_4_5 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [27] І. Шинкаренко, «Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми», *Науковий вісник*, № 2, с. 550–557, 2022. [Електронний ресурс]. Доступно: https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=3002 Дата звернення: Січ. 05, 2024.
- [28] V. E. Hogenkamp, C. R. Figley, *War: Bringing the Battle Home*. New York: Brunner/Mazel, 1983. [Online]. Available: https://www.academia.edu/18302290/War_Bringing_the_battle_home Application date: January 05, 2024.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MARITAL CONFLICTS IN THE CONDITIONS OF WAR

Olena Vashchenko,

Graduate Student, Junior Associate in the
Department of the Communicational Psychology
Institute of Social and Political Psychology of the
National Academy of Educational Sciences of Ukraine.
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0009-0009-1769-7258>
olena_v8@ukr.net

Abstract. The problem of conflictual interaction in families, especially in the context of military actions, is extremely relevant for modern psychology, as war as an extreme situation poses a threat to the psychological well-being of the individual and the integrity of the family. The article reveals the problem of the emergence and development of family-marital conflicts in the conditions of military operations. It is shown that the problem of settlement of marital conflicts is quite relevant for understanding both the individual and group functioning of a person in the context of military conflict. A theoretical analysis of scientific sources on the factors of conflictual interaction of spouses, taking into account the influence of external (military) and internal (personal) factors, has been carried out. It has been established that war as an extraordinary, traumatic situation that threatens human life, violates its sense of security at different levels of functioning. It is proved that the conditions of military conflict significantly increase the risks of conflicts in marital relationships due to the experience of stress, anxiety, fear, forced separation of families. It is emphasized that stress situations related to war can lead to an increase in tension and uncertainty in family relationships, the deepening of conflicts due to the impact of stress on marital relationships. The peculiarities of the influence of "combat stress" on the psychological state of participants in hostilities and their consequences for family functioning are characterized. It is determined that the process of adaptation of servicemen to the conditions of peaceful life after returning from the front is extremely difficult, since military and peaceful thinking and behavior differ significantly, which increases the risks of conflictual interaction in married couples. It is substantiated that the separation of the spouses due to the war, the transformation of family roles, losses and traumas have a destructive influence on both marital relationships and the psychological well-being of children. Prospects for further research are seen in the empirical study of

socio-psychological conditions for the settlement of marital conflicts in the conditions of war.

Keywords: family-marital conflict; war; stress; parenting; factors of marital conflicts.

ПЕРЕКЛАД, ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] T. F. Aleksieienko, «Problema tsinnosti v interpretatsii konfliktu batkiv ta ditei u teorii pokolin», Pedagogika i psykholohiia, № 3, s. 68–76, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://193.160.227.82:8100/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=3129&shelfbrowse_itemnumber=3500 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [2] R. P. Fedorenko, Psykholohichni analiz podruzhnikh vzaiemyn na riznykh stadiakh funktsionuvannia simi. Lutsk, Ukraina: Vezha-Druk, 2022. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21448> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [3] H. D. Lialchuk, «Zmina vidnoshennia batkiv do riznykh storin simeinoho zhyttia yak odna z peredumov destrukttsii rodynnykh zviazkiv u simiakh trudovykh mihrantiv», Kyivskiy naukovo-pedahohichniy visnyk, № 4, s. 59–66, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://knopp.org.ua/file/04_2015.pdf Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [4] H. S. Venher, «Psykhologichni osoblyvosti rolovykh stosunkiv u dystantnykh simiakh», Problemy suchasnoi psykholohii: zb. nauk. prats Kamianets-Podilskoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka, In-tu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, № 27, s. 103–116, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_27_11 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [5] I. V. Rozina, N. V. Muntian, «Psykhologichni osoblyvosti konfliktiv v molodii simi pid chas pandemii», na II Vseukr. nauk. internet-konf. Aktualni problemy suchasnoi psykholohii. Odesa, 2021, s. 144–152. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13127> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [6] N. K. Agisheva, «Supruzheskie konflikty i sposoby ih razresheniya», Mezhdunarod. medicinskij zhurn. Har'kovskaya medicinskaya akademiya poslediplomnogo obrazovaniya, № 2, s. 19–23, 2006. (in Ukraine)

- [7] B. Murray, Family Therapy in Clinical Practice. New York, NY: Jacob Aronson, 1978. (in English)
- [8] L. N. Yurieva, S. H. Nosov, A. I. Mamchur, A. E. Nikolenko, V. V. Ohorenko, A. A. Dukelskyi, T. I. Shusterman, N. A. Yerchkova, Diahnostyka, korektsiia i profilaktyka kryzovykh staniv u uchasnykh viiskovykh konfliktiv. Kyiv, Ukraina: Nauka, 2017. (in Ukraine)
- [9] L. M. Korobka, V. O. Vasiutynskyi, V. Yu. Vinkov, Spilnota v umovakh voiennoho konfliktu: psykholohichni stratehii adaptatsii. Kropyvnytskyi, Ukraina: Imeks-LTD, 2019. (in Ukraine)
- [10] P. P. Hornostai, «Kolektyvna travma yak problema sotsialnoi ta politychnoi psykholohii», Problemy politychnoi psykholohii, № 7, s. 54–68, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2018_7_6 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [11] L. M. Korobka, «Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia spilnoty do umov i naslidkiv voiennoho konfliktu: teoretychni zasady doslidzhennia», Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky, № 4, s. 76–82, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2015_4_15 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [12] T. A. Pashko, «Psykholohichni osoblyvosti zmin u samosvidomosti myrnoho naseleattia zony ATO», u Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystsyplinarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii; V. S. Kurylo, S. V. Savchenko, O. L. Karaman, Red. Starobilsk, UVkraina: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2017, s. 215–222. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/2jNNyb> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [13] T. S. Betancourt, «The intergenerational effect of war», Journal of the American Medical Association, Psychiatry, vol. 72(3), p. 199–200, 2015. [Online]. Available: <https://is.gd/9vuzMF> Application date: January 05, 2024. (in English)
- [14] T. M. Tytarenko, «Iak dopomohty svidkam i uchasnykam travmatychnykh podii: horyzonty sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii», Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky, № 4, s. 136–142, 2015. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/106647/1.pdf> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [15] A. Jawaid, M. Gomolka, A. Timmer, «Neuroscience of trauma and the Russian invasion of Ukraine», National Library of Medicine, № 6(6), p. 748–749, 2022. [Online].

Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35437314/> Application date: January 05, 2024. (in English)

- [16] I. I. Prykhodko, O. S. Kolesnichenko, O. V. Tymchenko, Psykholohiia ekstremalnoi diialnosti. Kharkiv, Ukraina: NA NHU, 2016. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/posib_psykholohiia_ekstr_diialn_2016.pdf Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [17] O. L. Turynina, Psykholohiia travmuiuchykh sytuatsii. Kyiv, Ukraina: DP Vyd. dim «Personal», 2017. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psiholog_travm.pdf Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [18] I. I. Prykhodko, «Systema profilaktyky ta kontroliu boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtsiv», Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Psykholohiia, № 1, 2018. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_1_13 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [19] O. M. Kokun, I. O. Pishko, N. S. Lozinska, «Stresohenni chynnyky boiovoi diialnosti, shcho zumovliuiut vynyknennia u viiskovosluzhbovtsiv posttravmatychnykh stresovykh rozladiv», Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii, № 22, s. 143–150, 2017. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12526/1/%D0%9D%D0%A3%D0%A6%D0%97.pdf> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [20] C. R. Figley Traumatic stress: The role of the family and social support system. New York: Brunner/Mazel, 1986. [Online].
Available: <https://is.gd/UWUZBD> Application date: January 05, 2024. (in English)
- [21] T. Semyhina, I. Pavlenko, Ye. Ovsiannikova, Okhorona psykhiichnoho zdorovia v umovakh viiny. Kyiv, Ukraina: Nash format, 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/yn61LT> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [22] A. D. Crosswell, K. G. Lockwood, «Best practices for stress measurement: How to measure psychological stress in health research», Health Psychology Open, vol. 7, no. 2, 2020.
<https://doi.org/10.1177/2055102920933072> Application date: January 05, 2024. (in English)
- [23] K. Miller, A. Rasmussen, «War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks», National Library of Medicine,

- № 70(1), pp. 7–16, 2010.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.09.029> Application date:
January 05, 2024. (in English)
- [24] R. Rosenheck, A. Fontana, «Transgenerational effects of abusive violence on the children of Vietnam combat veterans», Journal of Traumatic Stress, № 11(4), pp. 731–742, 1998. [Online]. Available: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9870224/> Application date: January 05, 2024. (in English)
- [25] N. F. Didyk, «Sotsialno-psykholohichna pidtrymka chleniv rodyn viiskovoslužbovtiv yak chynnyk vplyvu na moralno-psykholohichnyi stan biitsia pid chas vykonannia zavdan u zoni ATO», Ukrainyski psykholohichnyi zhurnal, № 1, s. 41–56, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://lib.iitta.gov.ua/711671/1/2041-57.pdf> Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [26] H. V. Tsyhanenko, O. Yu. Kukharuk, «Sotsialno-psykholohichne osmyslennia konfliktiv mizh tsyvilnymy ta viiskovymy v khodi hrupovoi vzaiemodii», Problemy politychnoi psykholohii, № 4, s. 24–39, 2016. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2016_4_5 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [27] I. Shynkarenko, «Simia v umovakh viiny: psykholohichni, psykhosotsialni ta psykhopatolohichni problemy», Naukovyi visnyk, № 2, s. 550–557, 2022. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=3002 Data zvernennia: Sich. 05, 2024. (in Ukraine)
- [28] V. E. Hogencamp, C. R. Figley, War: Bringing the Battle Home. New York: Brunner/Mazel, 1983. [Online]. Available: https://www.academia.edu/18302290/War_Bringing_the_battle_home Application date: January 05, 2024. (in English)

Стаття надійшла до редакції
08 квітня 2024 року

